

Regimeutvikling og tvangsmakt i Putins Russland

Geir Flikke

Regime development and coercive power in Putin's Russia

The literature on competitive authoritarian regimes offers valuable insights into how such regimes are established, and the standardized repertoire of repression that they employ. However, such regimes are not static, and the recurrent possibility of societal and electoral protests makes maintenance and containment of domestic political protest a primary task. This article discusses the role of selective law enforcement in Russia in the period from 2013 to 2021 and discusses the effect of law enforcement on regime developments. It argues that while selective law enforcement has served to maintain an authoritarian regime, the scale and magnitude of coercion and coercive measures is a greater challenge to regime stability than demonstrations and political mobilization.

“A peaceful maturing into orderly democracy is a crippling myth”

Charles Tilly, *Regimes and Repertoires*, s. 61

Innledning

Et stadig mer sentralt spørsmål i studiet av autoritære regimer, er hvordan disse opprettholdes. At kompetitive autoritære regimer etteraper institusjoner som finnes i etablerte demokratier, er en kjensgjerning (Levitsky & Way 2010). Samtidig er det, som Levitsky og Way selv hevder, en kjent sak at «statens kapasitet for utøvelse av tvangsmakt er sentralt for etableringen av autoritære regimer, og [...] avgjørende for [slike] hybridregimers stabilitet» og de legger til: «den rollen som tvangsmakt spiller har blitt viet relativt lite oppmerksomhet

Geir Flikke är professor, Russland-studier, Universitetet i Oslo.

E-post: geir.flikke@ilos.uio.no

i regimestudier» (Levitsky & Way 2010: 56–57).¹ Studier av bruk av rettslig tvangsmakt i autoritære regimer har bidratt til å fylle deler av dette gapet, særlig ved å nyansere effekten av hybridregimers etteraping av demokratiske institusjoner. Som Bækken (2019) hevder har autoritære regimer stadig mindre å tjene på etterapingen av valgbare institusjoner (Bækken 2019). De støtter seg dermed ikke bare på et system med et dominerende parti, men også en målrettet bruk av selektiv tvangsmakt.² Samtidig er det i økende grad et faktum at kvasirettslige justeringer av et regimes evne til oppdemming av protester kan også skape rom for dreininger mot et fullt ut autoritært regime. Regimets lovgivere serverer ikke bare juridiske premisser for illiberale innstramminger; de serverer også grunnlovsendringer som ikke bare opprettholder et autoritært system, men som også dreier det i personalistisk retning (Pomeranz & Smyth 2021).

Dette essayet stiller derfor to spørsmål: hvordan endres bruken av tvangsmakt i Russland, og får omfattende bruk av slik makt konsekvenser for regimet? Selv om slike regimer, les det russiske, kan tåle lengre perioder med sanksjoner, og selv om de er i stand til å motstå normativt press fra internasjonale rettsinstanser og menneskerettighetsorganisasjoner (Levitsky & Way 2010), kan målrettet og omfattende bruk av tvangsmakt forsterke autoritære regimers dilemma: at omfattende tvangsmakt og voldsbruk undergraver regimets kontroll og sender det inn i en nedadgående spiral (Tilly 2003). Overgangen fra høykapasitets tvangsmakt til lavkapasitet (eller fra lavintensiv til høyintensiv tvangsmakt) er naturligvis avhengig av en rekke faktorer, og bruk av formell og uformell tvangsmakt er bare en av disse. Tilsvarende kan man si med Tilly (2003) at «grensen for legitim bruk av tvangsmakt er et heftig omstridt spørsmål i alle politiske systemer» (Tilly 2003: 27).

Putins regime har til nå løst dette på finurlig vis; lovene «oppdateres» med stadige innstramminger for å holde tritt med endringer i samfunnet, og disse bidrar igjen til en gradvis utvanning av grunnlovens prinsipper (Dubrovina 2021). Parallelt har regimet, i takt med den øvrige samfunnsutviklingen i landet, tatt i bruk stadig mer omfattende tvangsmakt mot demonstranter og politiske aktivister. Siden protestene i 2011/2012 har regimet utviklet et nytt repertoar for bruk av tvangsmakt og samfunnskontroll, som synes å ha to formål: Å skape inntrykk av at protestene er drevet av vestlige land, og at de er forsøk på å undergrave Russlands politiske suverenitet; å utvide de juridiske

1 Oversatt fra: "State coercive capacity is critical to regime outcomes [and ...] coercive capacity is central to competitive authoritarian stability" (s. 57), yet nevertheless, "the role of state coercive capacity has received relatively little attention in recent regime studies" (s. 56).

2 Bækken definerer dette som «mekanismer for undertrykkelse», som har til hensikt å «håndheve uformelle regler for politisk adferd gjennom selektiv lovgivning» (Bækken, 2019, 2). Russiske NGOer og advokatnettverk omtaler samme praksis som «utenomrettslig politisk forfølgelse» (*unesudebnoe presledovanie*). I dette essayet vil disse definisjonen brukes vekselvis.

fullmakter tvangsmakten har til å slå ned på gjentatte demonstrasjoner, dissens, og medieytringer, som utfordrer det politiske systemet (se Edenborg i dette nummer). Denne dreiningen representerer et drastisk brudd med den tidligere samfunnskontrakten. Politisk og økonomisk stabilitet har vært en grunnstein i en stilltiende kontrakt mellom regime og velgere i det første tiåret av 2000-tallet, men kombinasjonen av smarttelefoner, sosiale medier og eklatante brudd på velgeres rettigheter i protestsyklusen 2011/2012 avfødte både store velgerdrevne protester, samt en ny generasjon av karismatiske politiske ledere, slik som Aleksej Navalnyj (Flikke 2020). Nettopp Navalnyj er blitt en lakmestest for regimets evne til å absorbere og nøytralisere intern opposisjon, men også en eksponent for regimets tiltagende brutalisering³ (se Petersson i dette nummer). Men innstrammingene har pågått over tid, og dette innebærer også et paradoks for Russland-studier: siden lanseringen av begrepet «hybridregime», har studiet av slike regimers bruk av tvangs- og voldsmakt ikke utviklet seg nevneverdig. Tilsvarende gjelder hvordan bruken av tvangsmakt påvirker regimets egen utvikling. Har dette gått under radaren på vestlig forskning?

Teoretiske betraktninger – er Putins regime en «hybrid»?

Essayet bygger på Levitsky og Ways (2010) modell for kompetitive autoritære regimer (CA), og argumenterer for at Russland siden 2012, nettopp gjennom slike innstramminger og bruk av tvangsmakt, har beveget seg mot et fullverdig autoritært regime⁴ (se Petersson og Hutcheson i dette nummer). En avgjørende faktor i dette skiftet har vært at regimets kapasitet til å stagge politisk basert protest har blitt forsterket av en rekke juridiske restriksjoner vedtatt etter protestene i 2011/2012. Men en like viktig faktor er at bruken av tvangsmakt er mer voldelig og omfattende, og at apparatet for bruk av tvangsmakt er styrket ytterligere. Som Brian Taylor hevder, «oppbyggingen av en sterk stat er det sentrale målet for hans [Putins] presidentskap, og han har vært avhengig av voldsmonopol og sikkerhetsstrukturer for å oppnå dette» (Taylor 2011: 2). Etter 2012 har imidlertid sikkerhetsstyrkene trådt frem fra skyggene, og fra

3 Rettsaken mot Navalnyj i februar 2021 markerte dertil en ny omdreining i evolusjonen av russisk represiv lovgivning. I løpet av våren 2021 vedtok den russiske Statsdumaen nye lovendringer, som blant annet stemplet enhver aktivist som hadde arbeidet for Fondet for bekjempelse av korrupsjon (FBK) i perioden 2018 til 2021 som en «ekstremist»; tidligere frivillige ville, som en følge av dette, retroaktivt miste alle rettigheter til å stille til valg. Navalnyj ble selv utsatt for en type «galopperende» undertrykkelse, der myndighetene benyttet tiden i varetekt til å fremme nye anklager. Den opprinnelige og absurde tiltalen om brudd på meldeplikten, ble utvidet til ytterligere 9 år for angivelig «bedrageri», og anklager om å ha «fornærmet en øvrighetsperson» (dommeren i rettslokalet).

4 Et kompetitivt autoritært regime kjennetegnes ved utstrakt mediekontroll, en lojal politisk opposisjon, og kapasitet til å marginalisere og koptere opposisjon.

opprettelsen av Nasjonalgarden i 2016 og fremover, har regimet blitt stadig mer avhengig av åpenbar undertrykkelse og voldsmakt, samtidig som de som opprettholder voldsmonopolet spiller en stadig større rolle i den nasjonale økonomien (Galeotti 2021, Yakovlev 2021).

Dette innebærer en viss justering av premissene i Levitsky og Ways regime-modell. Frem til 2015/2016 kan man på generell basis si at Russland, på linje med andre slike regimer, har benyttet seg av lav-intensitets tvangsmakt for å unngå bruk av mer omfattende voldsmakt. I den klassiske definisjonen forstås et kompetitivt autoritært regimes bruk av tvangsmakt som «en uformell og diskret mekanisme» (korrupsjon, stemmeforfalskning, skattelegging, injuriosøksmål, eller privatisert vold) (Levitsky & Way 2010: 27). Disse virkemidlene kan kalles for lavintensive fordi de er innrettet mot å avskrekke og demobilisere, og repertoaret er bredt, tidvis uformelt, og fleksibelt. Lav-intensitets voldsmakt omfatter dermed trusler om represalier, bøter, bruk av voldelige regimestøttede grupperinger som infiltrerer og stanser valg- eller minnemøter, trusler om avskjedigelse eller å miste studieplass, og – i Russlands tilfelle – bruk av den administrative kodeksen, som tillater arrestasjoner opptil 30 dager uten forutgående rettslig dom (Levitsky & Way 2010: 57–58).

Det store tomrommet i litteraturen hva angår effekten av slik tvangsmakt på opposisjonsbevegelser og regimets egen utvikling, er imidlertid påtrengende, og vi trenger å forstå interaksjonen mellom utviklingen i bruken av tvangsmakt, og opposisjonens evne til å motsette seg endringene. I en studie av uformelle og formelle praksiser i russisk rettsutøvelse konkluderer Bækken (2019) eksempelvis med følgende: «Selv om autoritære regimers undertrykkelsesmekanismer er viktige, er studiet av disse mekanismene markant underrepresentert forskningen om regimeutvikling» (Bækken 2019: 211). Tilsvarende fremholder Davenport (2015) i en storstilt studie om demobilisering at «effekten av repressive tiltak er lite kjent; statsstyrt undertrykkelse og tvang er en form for aktivitet som er verdig mer detaljerte studier» (Davenport 2015: 23). Denne lakunen er essayets hovedfokus.

Tvangsmakt og regime: essayets teoretiske og empiriske grunnlag

Det skal være sagt at kriteriene for overgangen til et fullverdig autoritært regime er godt beskrevet av Levitsky og Way (2010). Et regime er autoritært når «grunnleggende sivile friheter er utsatt for systematiske krenkelser, og opposisjonspartier, borgergrupper og media ikke engang er minimalt beskyttet», og kjennetegnet ved at «opposisjonsaktivitet kun kan finne sted illegalt, eller i eksil» (Levitsky & Way 2010: 8).

Per 2022 synes denne overgangen å være fullført. Markører er i så måte den selvvalgte nedstengningen av *Novaja gazeta* i 2022, og bruken av Loven om

utenlandske agenter mot nettstedet som Anton Barabasjins analytiske nettsted Riddle (i Riga) samme år. Dette er et resultat av en lang prosess. Det tvilsomme juridiske begrepet «fremmed agent» innført ved Loven om utenlandske agenter (2012) (Flikke 2016) har spredt seg til blant annet medielovgivning, loven om stats-tjenestemenn og valgloven, og siden 2019 er det juridisk mulig å stemple individer og medier som «agenter». I en siste versjon av denne lovgivningen, hasteinnført i 2022, kan også slektninger og bekjente av slike «agenter» registreres som «agenter». Det juridiske begrepet er også utvidet til å omfatte «personer som er under innflytelse» fra utlandet (Duma.gov.ru and Council.gov.ru 2022).

Per 21. desember 2022 er 587 personer og juridisk registrerte organisasjoner registrert som «agenter» (Ovdinfo.org 2022a). OVD-info registrerer også omfattende bruk av blokkeringer; i 2012 ble 261 nettsteder blokkert, mens i 2021 ble det gjennomført 63,554 blokkeringer etter rettslig kjennelse, og ytterligere 8,421 blokkeringer uten (Roskomnadzor har hjemmel til på utføre blokkeringer uten rettskjennelse) (Ovdinfo.org 2022b). Andre momenter er regimets avvisning av registrerte opposisjonskandidater i Mosgorduma valgene i 2019 og etterfølgende bruk av tvangsmakt mot unge demonstranter, arrestasjonen av lokalpolitikere under en kongress i Moskva i 2020, og omfattende forfølgelse av kandidater til lokalvalg i 2022. Sist, men ikke minst, den dramatiske forgiftningen av Aleksej Navalnyj og prosessen mot de involverte i SmartVote kampanjen har ført til at mange har reist i eksil for å fortsette virksomheten der (om SmartVote-kampanjen, se Hutcheson i dette nummer).

Russlands autoritære regime bruker med andre ord kjente virkemidler, men regimets *repertoar* for utøvelse av tvangsmakt har imidlertid blitt utvidet over tid, og Brian Taylors observasjon om at voldsmakt ikke er *statisk*, står derfor sentralt i denne analysen. I de fleste tilfeller er denne tvangsmakten anvendt for å avskrekke; som Charles Tilly hevder, «de fleste autoritære regimer investerer tungt i foregripende [anticipatory] undertrykkelse; de venter ikke på at noen skal gjøre noe galt, før de slår ned på dem» (Tilly 2006: 75). Men selv under forhold der statens og regimets tvangsevne anses å være høy, er bruken av tvangsmakt en variabel som kan påvirke regimets legitimitet. Som Taylor fremholder:

[...] monopolet over tvangsmakt oppnås ikke en gang for alle, men er snarere en type [...] statsmakt som kan tilta eller avta i styrke, eller kollapse [...] referanser til faser [som antyder økt kontroll over voldsmakt] betyr ikke at disse bare beveger seg i én retning [...], denne utviklingen kan også bevege seg «bakover» (Taylor 2011: 14).

Siden 2011/2012 har Putin-regimets bruk av og kapasitet for utøvelse av tvangsmakt blitt betydelig større. Vi kan med andre ord ikke snakke om *regresjon* eller forfall i kapasitet, men intensivering, og denne er understøttet av en aksellerende lovgivningsprosess, der lover som regulerer samfunnet

innskrenkes ytterligere. Under vil jeg gjennomgå bruken av lavintensitets tvangsmakt i perioden 2013/2014, og vise hvordan samfunnsnettverk definerer bruk av tvangsmakt, samt samler informasjon om hvilke regimesanksjoner som ble brukt mot demonstranter. Deretter vil jeg ta for meg etableringen og utvidelsen av apparatet for tvangsmakt ved etableringen av Nasjonalgarden. Denne begivenheten, som skjøt fart etter attentatet mot den liberale opposisjonspolitikeren og tidligere visestatsministeren Boris Nemtsov, førte ikke bare til en utvidelse av regimets kapasitet for undertrykkelse. Også de rettslige premissene for bruk av tvangsmakt ble endret fra det Taylor omtaler som «rutinemessig» bruk av tvangsmakt til en mer «eksepsjonell» rettshåndhevelse (Taylor 2011: 3).

Den empiriske delen av essayet vil vise at etter 2016 synes de fleste statistikker om bruk av det endrede lovverket å vise en merkbar økning i antallet rettsaker og voldstiltfeller mot demonstranter. Et vesentlig ledd i det russiske regimets gradvise innstramminger, har nettopp vært å endre sentrale lover som Loven om demonstrasjoner (Duma.gov.ru 2012); de lavintensive virkemidler som bøter og kortvarige administrative arrestasjoner loven gir hjemmel for, er supplert med endringer i kriminallovgivningen, slik som innføringen av 600,000 RUB i bot for gjentatte brudd på restriksjonene om å søke tillatelse for demonstrasjoner (Duma.gov.ru 2014). Bruken av dette lovverket mot demonstranter så en tydelig økning i perioden frem til 2018. Parallelt med dette er lover som fratar personer som dømmes for ekstremisme eller flerfoldige brudd på administrative bestemmelser retten til å stille til valg innført (Golosinfo.org 2021).

I perioden 2013–2017 var det ikke *større* voldsepisoder mot demonstranter, men dette endret seg sommeren 2019, og deretter, i januar 2021. Demonstranter og aktivister, samt de som har organisert demonstrasjonene, har dertil holdt seg innenfor regelverket, også i de tilfeller der det har vært demonstrert mot innsnevring i lovverket, og mot avvisningen av kandidater som har vært fremmet av organiserte velgergrupper. Regimet har imidlertid *åpnet* for mer organisert voldsutøvelse, og med Charles Tillys ord, «innsnevret det tolererte spektrumet av protesthendelser» på en måte som til dels legitimerer mer koordinert bruk av tvangsmakt, og som til dels støtter seg på uformell bruk av vold mot demonstranter gjennom regimestøttede grupperinger, slik som Den nasjonale frigjøringsfronten (NOD) og Den sydøstlige revolusjonære blokken (SERB) (Tilly 2003: 50–51).

Bruken av slike grupperinger (som kan være velegnet for å støtte opp om regimet som «stabiliserende») har ikke avskrekket demonstranter, og sommeren 2019 fremstår som et avgjørende skille. Demonstrasjonene til støtte for registreringen av uavhengige kandidater i Mosgorduma valgene, utløste en ny omdreining i statens bruk av tvangsmakt, regulær og irregulær, overfor demonstranter. Som *OVD-info* observerte, ble det i 2019 satt ny rekord i antallet arresterte på én dag; 1,374 demonstranter ble arrestert den 27. juli 2019, mot 1,043 den 26. mars 2017 (On vam ne dimon – demonstrasjonene) (Ovdinfo.org 2019).

Videoer av voldsepisoder mot demonstranter florerte, og regimet svarte med å skru opp antallet tiltaler om angivelig «vold» mot Nasjonalgardestyrkene. Antallet arrestasjoner toppet seg ytterligere *Løslat Navalnyj* demonstrasjonene (se under) og anti-krigsdemonstrasjonene; siden 24. februar 2022 har det blitt foretatt 19,445 arrestasjoner i demonstrasjoner mot krigen (Ovdinfo.org 2022c).

Under vil jeg benytte meg av kildemateriale fra *OVD-Info* og *Mediazona* – to relativt nye internettbaserte nyhetsbyråer initiert av henholdsvis journalistnettverket til Grigorij Okhotkin (OVD-Info), og det tidligere Pussy Riot-medlemmet, Pjotr Verzilov (Mediazona), som i september 2018 ble et offer for direkte vold.⁵ I første del av essayet vil jeg trekke på registrerte protesthendelser samlet inn av *OVD-Info* (tilgjengelig på nettet) for å gi et skissemessig overblikk over hendelser i 2013–2014, da registreringen var i sin spede begynnelse. I denne delen vil jeg også utforske hvordan begrepet «utenomrettslig forfølgelse» har blitt forstått og definert av NGOer og russiske advokatnettverk; dette begrepet kan best forstås som lavintensiv tvangsmakt, selv om det også ligger et element av tvangsmakt som ikke er juridisk eller legalt begrunnet. I den andre delen vil jeg bygge på funn som er gjengitt i boken *Russlands Rebeller* (2020), og ny statistikk fra demonstrasjonene i 2019 (Flikke 2020); dette for å diskutere omfanget av anvendt tvangsmakt, mulige årsaker til dette, og sist, men ikke minst, konsekvenser for regimets utvikling.

Lavintensitet og demonstrasjoner: Protesthendelser i 2013–2014

Før valgprotestene i 2011/2012 var det få systematiske russiskspråklige kilder som registrerte økningen i regimets bruk av tvangsmakt i Russland. Fra 2013 og fremover har imidlertid journalistnettverk som *Ovdinfo.org* og *Mediazona.ru* arbeidet systematisk med å kartlegge voldelige hendelser og hendelser med utenomrettslig forfølgelse. Også NGO-lignende advokatnettverk har kartlagt slike hendelser. Sentrale dokumenter er *Ovdinfo.org*-rapporten om politisk forfølgelse i 2011–2014 (Ovdinfo.org 2014b), en rapport fra menneskerettighets- og AGORA-advokaten Vitalij Cherkasov, som jobber i S:t Petersburg (Cherkasov

5 OVD.info-nettstedet er et uavhengig menneskerettighetsmedieprosjekt som kartlegger politisk undertrykkelse i Russland. Det startet som et sosialt medieprosjekt i 2011 av Grigorij Okhotkin, en journalist som var vitne til vilkårlige arrestasjoner i valgprotestsyklusene 2011/2012. Saker om brudd på individuelle menneskerettigheter ble publisert i sosiale medier under #OVD-news. Prosjektet utviklet seg raskt til et informasjonssenter for alle arrestasjoner i Russland. Dens viktigste partner er menneskerettighetsorganisasjonen Memorial, og NGOen Public Verdict, som bistår med juridisk rådgivning. Nettstedets økonomi er for det meste basert på donasjoner og crowdsourcing. Nettstedet definerer tre spesifikke grenser av politisk undertrykkelse: ytringsfrihet, retten til offentlige møter og hendelser som karakteriseres som politisk forfølgelse (Politpressing). Sistnevnte rubrikk identifiserer hendelser som er knyttet til press fra maktbyråer, som politiet, Senter for bekjempelse av ekstremisme (senter E), etterforskningskomiteen, FSB, påtalemyndigheten, domstolene og de føderale fengselsmyndighetene (FSIN). Se: Ovdinfo.org, 2018b, Soldatov & Borogan, 2017, s. 141–142.

2014), og en oppfølgende rapport skrevet av Dmitrij Kolbasin, en ekspert i advokatnettverket AGORA (Kolbasin 2018).

Selv om disse rapportene nok ofte refererer til identiske hendelser, tar de alle for seg økningen i hendelser der utenomrettslig bruk av tvangsmakt og politisk press har blitt tatt i bruk. Protestene i 2011/2012 og annekteringen av Krym i 2014 blir pekt ut som katalysatorer, og fremveksten av regimestøttede voldelige grupperingen trekkes også frem. Cherkasov-rapporten antyder – for eksempel – at annekteringen av Krym og Majdan-demonstrasjonene i Kyiv inspirerte organiserte og voldelige grupper som Den nasjonale frigjøringsbevegelsen (*Natsional'no-Osvoboditel'noe Dvizhenie*, NOD), Anti-Maidan-bevegelsen, kosakkenheter og ortodokse patruljer for å utføre spredte angrep på opposisjonelle frivillige, LGBT-er og NGO-representanter. Opposisjonelle advokater visste godt hvilke signaler som ble sendt ut:

Propagandaens retorikk vekket aggresjon i separate lag av det russiske samfunnet mot de staten identifiserte som «nasjonale forrædere». Denne eskaleringen har provosert frem bruken av farligere metoder for å legge press på meningsmotstandere (*nesoglasnye*): trusler om vold og fysiske angrep (Cherkasov 2014).

Cherkasov-rapporten registrerte rundt 42 angrep, med 100 ofre i løpet av 9 måneder i 2014, hvorav de fleste var spredte angrep i forbindelse med større offentlige demonstrasjoner (Cherkasov 2014). Rapporten bemerket også flere hendelser med målrettet vold. En slik hendelse involverte en lokal økolog fra S:t Petersburg, Aleksej Jarema, som ble banket opp utenfor hjemmet sitt 18. april 2014, og som senere fikk politisk asyl i Frankrike (Fontanka.ru 2014). Også oppfølgingsrapporten til Kolbasin bemerket en klar trend – rapporten sa at: «vold har blitt den nye normen» for regimestyring (Kolbasin 2018). Da den ble lansert, hadde den gitt eksempler på 200 voldshendelser i 54 russiske regioner. I 2015 ble det registrert 21 hendelser, i 2016–35, i 2017–77, og i de første 8 månedene av 2018–80, disse for det meste som spredte angrep på aktivister i protestdemonstrasjoner (Kolbasin 2018).

I tillegg til ovennevnte voldelige hendelser har journalistnettverk også registrert hendelser med utenomrettslig forfølgelse (*vnesudebnoe presledovanie*), en stadig mer hyppig benyttet metode for tvang mot demonstranter og aktivister.⁶ Av disse er OVD-info-rapportene 2011–2013 og 2014 de mest systematiske. De introduserer klare konsepter, og signaliserte starten på regelmessig overvåking av tilfeller av tvangsmessig, uregistrert vold, utenfor rammen av den Administrative kodeksen. Ifølge initiativtakerne var det nødvendig med systematisk

6 Begrepet er vanskelig å oversette, men spiller på bruk av andre virkemidler enn den Administrative kodeksen, som tillater politimyndigheter og MVD å bruke kortvarige arrestasjoner og bøter for å stagge demonstranter.

overvåking av hendelser med utenomrettslig forfølgelse (*vnesudebnoe presledovanie*), ganske enkelt siden slike mekanismer er rimelige, produktive og benytter byråkratiske strukturer og rettshåndhevelsesstrukturer med et bredere repertoar for å inneholde samfunnsutviklingen. Rapporten hevdet derfor:

[...] Til tross for at den russiske juridiske kodeksen stadig endres og utvides av hensyn til byråkrater (*tsjinovniki*) og rettshåndhevere (*pravookhraniteli*), anses straffekodeksen og den administrative kodeksen for å være for begrenset som pressinstrumenter (*davlenie*). Dessuten fører bruken av disse virkemidlene til stadig flere dokumenter og bevis. Utenrettslig forfølgelse (*vnesudebnoe presledovanie*) er et langt mer fleksibelt instrument som lar [gjerningsmennene] nå sine mål uten overdrevent byråkrati (Ovdinfo.org 2014b).

Utenomrettslig forfølgelse sorterer under det Bækken (2019) forstår som «uformelle» virkemidler, men disse virkemidlene kan naturligvis anvendes målrettet og som et tillegg til bruken av den administrative kodeksen (KoAP). I 2014 begynte OVD-info sin regelmessige overvåking av hendelser med utenomrettslig forfølgelse (under #politpressing-spalten). En vesentlig del av rapporten var basert på begynnende datainnsamling fra protesthendelser.

Tabell 1 nedenfor bygger på data fra de første protestsyklusene. Tabellen omfatter 235 kodete hendelser samlet inn av OVD-info, alle fra 2013. Dataene ble hentet fra protesthendelser i fire store byer (*millionki*), men senere statistikk fra OVD-info ble registrert i føderale subjekter. Protesthendelsene er kodet som godkjent/ikke-godkjent (*soglasovany/ nesoglasovany*), arrangementsformat, arrangementssemne og arrangør. I tillegg til dette har jeg introdusert en egen variabel kalt «massearrest», som identifiserer alle hendelser der mer enn 10 personer ble arrestert.

Tabell 1. Arrestasjoner i 2013

Arrangementsansvarlige	Arrestasjoner under 10 personer	Arrestasjoner over 10 personer	Total
Navalnyj	6	1	7
Politiske partier	5	4	9
Tverrpolitiske grupper og komiteer	27	16	43
Anti-globalisering og anarkist grupperinger	8	2	10
Nasjonalister	2	2	4
NGOer	9	2	11
Aktivist initierte	122	29	151
Total	179	56	235

Kilder: SPSS database basert på OVD-info (2014b).

Tabell 1 viser at politisk motiverte kampanjer ikke var utbredte i umiddelbar etterkant av valgprotestene i 2011/2012. Aktivist-initierte demonstrasjoner dominerte, og de fleste massearrestasjoner ble utført i saker uten en enkelt identifiserbar arrangør. Tabell 2 nedenfor viser antall pågripelser av mer enn 10 personer som funksjon av godkjente/ikke-godkjente hendelser.

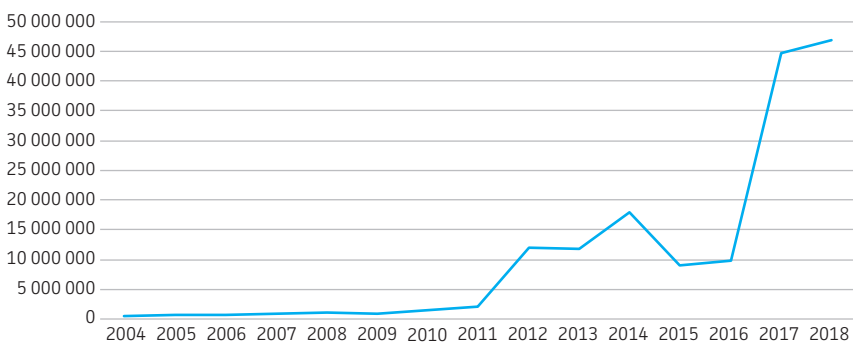
Tabell 2. Arrestasjoner i 2013: Godkjente versus ikke-godkjente (soglasovany/nesoglasovany)

Autorisasjon	Arrestasjoner under 10 personer	Arrestasjoner over 10 personer	Total
Soglasovany	9	4	13
Nesoglasovany	170	52	222
Total	179	56	235

Kilder: SPSS database basert på OVD-info (2014b).

Tabellene gir en tydelig indikasjon på at bruken av tvangsmakt, i disse tilfellene, tilsynelatende fulgte angitte, juridiske rammebetingelser; det var i de tilfeller der arrangørene ikke hadde søkt om tillatelse, at arrestasjon ble utfallet. Dette var med andre ord formelt sett ikke utenomrettslig bruk av tvangsmakt. OVD-info kunne imidlertid senere registrere en skarp økning i bruken av midlertidige arrestasjoner og bøter. Dataene nedenfor er basert på to separate rapporter fra OVD-info som dekker bruk av bøter/administrative arrestasjoner under artikkel 20.2 i den Administrative kodeksen, den mest brukte loven mot brudd på demonstrasjonsloven. I 2020 konkluderte OVD-info med at det i løpet av 17 år var opprettet 58,034 saker, med 36,658 domfellelser og et samlet beløp på 252,3 millioner RUB (Ovdinfo.org 2020). Bøtene økte betraktelig etter 2014, med innføringen av en bot fra 150 000 til 300 000 for gjentatte brudd på demonstrasjonsloven. Som vist i tabell 3 nedenfor, kom økningen i det totale antallet bøter i 2012, etter de første endringene i demonstrasjonsloven, før en ny og mer drastisk økning etter 2015.

Tabell 3. Totalsum for bøter gitt under KoAP 20.2 (2004–2018)

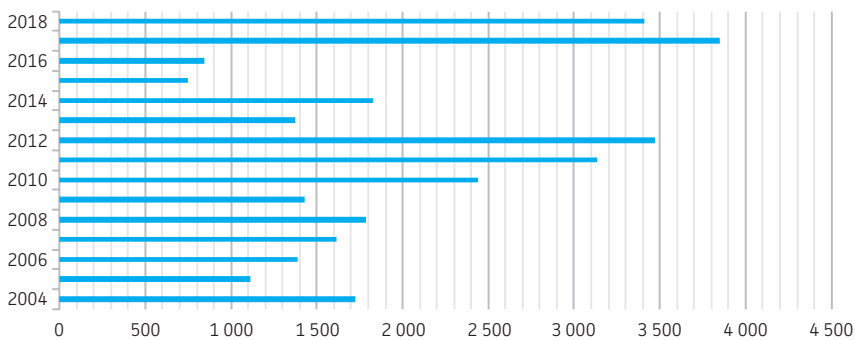

Kilde: Ovdinfo.org 2020.

Samlet sett utgjør bøter og administrative arrestasjoner den primære mekanismen for bruk av lavintensiv tvangsmakt. Regimet har imidlertid tydd til kraftigere virkemidler ved innføringen av den såkalte Dadin-paragrafen (endring av straffeloven paragraf 212.2, som gir opp til fem års straffekoloni for gjentatte brudd på den administrative kodeksen). Denne klausulen har imidlertid kun blitt brukt noen få ganger og har skapt flere signalsaker for menneskerettighetsorganisasjoner i Russland. Il'dar Dadin, den første som ble dømt for gjentatte brudd på loven om demonstrasjoner, ble dømt til tre års fengsel (koloni) i 2015, men etter en lang kampanje til støtte for ham ble han løslatt i 2017 (Ovdinfo.org 2017a). Medier kunne bevise at han hadde vært utsatt for tortur. I 2017 ble han frikjent av Høyesterett i Russland, og han mottok en erstatning på 2,2 millioner RUR fra en russisk domstol. Regimets forsøk på å bruke Dadin-saken avskrekkende, falt med andre ord, takket være betydelig oppmerksomhet fra russiske NGO-nettverk.

Tabell 4 viser imidlertid at domsavsigelser under samme lovgiving (forstyrrelse av offentlig ro og orden, brudd på sanitære retningslinjer, såkalt «ødeleggelse av grøntområder,» og forhindring av offentlig transport)⁷ også har steget betraktelig. Domsavsigelser kan gi regimet betydelige sanksjonsmuligheter mot enkeltindivider, ettersom gjentatte forseelser kan føre til strengere straffer. Selv om det lyktes menneskerettighetsorganisasjoner å frigi Dadin, har regimets produksjon av domsavsigelser lagt grunnlaget for mer personrettet forfølgelse, og tilsvarende bruk av tyngre straffer.

Tabell 4. Antall domsavsigelser under KoAp 20.2.2 (2004–2018)

Kilde: Ovdinfo.org 2020.

7 Disse tiltalene rammer ofte demonstranter på metrostasjoner, og i offentlige parkområder. De ble hyppig brukt sommeren/høsten 2019.

Regimestøttede voldelige grupper og tiltagende politisk vold 2015–20

Selv om statistikken over tilsynelatende viser at regimet benytter seg av lovfestet lavintensiv tvangsmakt, har det fra 2014 og fremover vært en tydelig tendens at utøvere av voldsmonopolet også har forbindelser til grupper som utøver politisk motivert vold. Dette ble registrert allerede i Cherkasov rapporten gjengitt over. I henhold til det russiske advokatnettverket AGORA agerer disse gruppene på «signaler» fra bestillere; på den annen side opererer de med stor grad av autonomi. Igjen identifiserer rapportene flere organisasjoner som er i en eller annen form for regi fra rettshåndhevende instansers side, og som er å betrakte som gjerningsmenn og initiativtakere til utenomrettslig forfølgelse og vold.

Disse gruppene ble stadig mer aktive etter 2015. Av de som er nevnt i Ovdinfo.org-artikkelen om «Titusjki»-grupper i den russiske føderasjonen (Ovdinfo.org 2015d), er den såkalte Sydøstlige revolusjonære blokken (SERB) den best organiserte. SERB ble dannet av en ukrainskfødt russer, Igor Beketov (aka Gosha Tarasevich), og har siden 2015 vært aktiv i flere voldelige møter med aktivister og demonstranter. I 2015 hadde Ovdinfo.org informasjon om at SERB-enheten stort sett besto av pro-russiske voldelige gründere som hadde flyktet fra Øst-Ukraina (Ovdinfo.org 2015b).

Listen over provokasjoner og voldsartede hendelser knyttet til denne gruppen, er lang. I mai og august 2015 startet SERB-aktivister slagsmål ved Nemtsov-bevegelsen Solidaritets fredsdemonstrasjoner (for fred i Ukraina), i 2016 kastet de en kake i ansiktet til Navalnyj, kastet avføring på *Novayagazeta.ru*-journalisten, Julija Latynina, og helte urin på de utstilte fotografiene i et Jock Sturges-arrangement i Moskva. I 2017 kastet de et grønt vaskemiddel i ansiktet til Navalnyj og nesten blindet ham, og rev ned minneplaketten på bygningen til Nemtsovs leilighet (Ovdinfo.org 2015a, Meduza.io 2017b). I 5. mai 2018-demonstrasjonene «On Nam ne Tsar'», var SERB-aktivister også aktive i utkanten av demonstrasjonen som opererte sammen med andre voldelige grupper og nasjonalgardeenheter (Litoi 2018a, b). Poli og påtalemyndigheter har ikke etterforsket noen av disse hendelsene, og *Meduza.io* produserte en artikkel som antydte at SERB-enhetene var under direkte tilsyn av operatører av Center E, et rettshåndhevelsesbyrå med mandat til å angivelig kjempe mot ekstremisme (Meduza.io 2017a).

Av andre voldelige grupper som driver med utenrettslig og ikke-sanksjonert vold og forfølgelse, er de viktigste Den nasjonale frigjøringsbevegelsen (NOD) og «Anti-Majdan»-bevegelsen. Skillelinjene mellom disse grupperingene og SERB gruppen er uklare. Igor Beketov startet som en NOD-aktivist, og var aktiv i oppfordring til slagsmål ved fredsmarsjen i 2014 (Marsh mira) (Ovdinfo.org 2014a). Ett år senere ble imidlertid Beketov arrestert som leder av SERB (mai 2015) (Ovdinfo.org 2015a). NOD har engasjert seg i lignende

aktiviteter som SERB, slik som provokasjoner ved Nemtsov-minnesmerket, og ved å skape situasjoner der borgeraktivister som demonstrerer blir anklaget for å ha utøvet vold mot politiet (Ovdinfo.org 2015b). I tillegg har NOD også truet minoritetsgrupper. I 2015 mottok en LHBT-aktivist massive trusler fra bevegelsen, og hun emigrerte til Spania, hvor hun fikk politisk asyl (Ovdinfo.org 2015c). NOD-aktivister har også dukket opp på solidaritetsstreiker mot Platon-systemet organisert av intellektuelle og sympatisører. Ved én slik demonstrasjon holdt i april 2017 i S:t Petersburg, posisjonerte NOD-aktivister seg i nær avstand til demonstranter og hjalp politiet med å bryte opp og arrestere seks aktivister – for det meste kunstnere og intellektuelle. NOD-aktivistene ble selv ikke arrestert, men så ut til å handle i samråd med OMON (Ovdinfo.org 2017c).

Mens SERB-gruppen angivelig har bånd til innenriksministeriet, har NOD mottatt åpen støtte og støtte fra Duma-representanter. Jevgenij Fjodorov fra Forent Russland har sponset bevegelsen fra starten, og bevegelsen returnerer tjenesten ved å legge ut en rekke intervjuer med ham på nettstedet deres (Rusnod.ru 2018). Dessuten hevder NOD å ha flere sponsorer, og har vist insigniene til en rekke patriotiske organisasjoner på deres hjemmeside. Blant disse er militante veteranorganisasjoner og motorsyklistorganisasjoner av typen Nattulvene.

Er disse gruppene aktivitet en utfordring for regimets voldsmonopol? Lite tyder på at dette er tilfellet, og at de snarere fungerer som en forlengelse av dette monopolet. På *Ovdinfo.org* var det i perioden september 2015 til oktober 2018 registrert 64 nyheter som involverte provokasjoner og slagsmål med SERB-deltakelse, og noen av disse var rettet mot ikke-systemiske opposisjonsbevegelser, som Nemtsovs Solidaritet. Når det gjelder handlinger begått i løpet av Navalnyjs 2018 kampanje var det nevnte SERB-angrepet på Navalnyj i april 2017 det mest eksponerte. Senere i 2017 hevdet Navalnyj at det var 4 SERB-aktivister involvert, og han sendte en forespørsel til Granskingskomiteen med krav om at båndene til Senteret for bekjempelse av ekstremisme måtte etterforskes (Ovdinfo.org 2017c). Navalnyjs valgkampanjansvarlige, Nikolaj Ljaskin ble også angrepet av en ikke-tilknyttet gjerningsmann i september 2017 og fikk en kraftig hjernerystelse (Mediazona.ru 2018).

SERB-aktivister har utført disse angrepene ustraffet. *Ovdinfo.org* foretok en uavhengig undersøkelse av angrepet på Navalnyj i april 2017, og identifiserte gjerningsmannen som en SERB-aktivist (Ovdinfo.org 2017d). SERB aktivister har også funnet andre måter å stanse 2018 kampanjen. I 2017 anla de en sak mot Navalnyj for å ha spolert deres feiring av 12. juni 2017 – Russlands uavhengighetsdag. SERB-lederen krevde 1 million RUR i erstatning for påstått «moralisk skade» (*moral'ny usjtsjerb*) (Ovdinfo.org 2017b). Da Navalnyj i desember 2017 ble fratatt mulighetene for å registrere seg som kandidat i presidentvalgene, ble aktivitetene til disse gruppene mer koordinerte og målrettede. På de to siste

Navalnyj demonstrasjonene i 2018 – velgerstreiken 26. januar 2018 og On Name Tsar-demonstrasjonen 5. mai 2018 – var SERB- og NOD-aktivister aktive i utkanten av disse demonstrasjonene for å provosere demonstranter, som etterpå ble arrestert av politiet. Blant dem som ble arrestert i januar, har noen demonstranter blitt tiltalt for vold etter såkalte vitneforklaringer fra SERB-medlemmer (Sonnaia & Vikulova 2017). Under protestene i mai 2018, jobbet disse gruppene aktivt sammen med MVD- og Nasjonalgarde-enhetene for å spre og arrestere demonstranter (Litoi 2018a).

Tabellene 5 og 6 under oppsummerer argumentasjonen over, og gir en indikasjon på disse gruppenes aktivitet og voldsutøvelse. Siden 27. februar 2015 har stedet der Nemstov ble myrdet vært et viktig sted for liberale i Russland. Drapet på Boris Nemtsov satte også i gang de største kollektive aksjonsmarsjene i Moskva gjennom perioden 2015–2018, og spleiset den ikke-systemiske opposisjonen tettere sammen (Belyayev, Sabitova, Tirmaste & Tikhonov 2016). Nemtsov-minnesmerket har hatt bred appell, og har vært et sted hvor russiske borgere kan vise ekte følelser av sorg og sorg over tapet av en betydelig politiker. De voldelige grupperingene SERB og NOD har regelmessig provosert fremtrefninger ved minnesmerket, og dette har ført til bruk av tvangsmakt for å få det fjernet. Tabell 5 nedenfor oppsummerer disse angrepene i perioden 2015 til 2018.

Tabell 5. Voldshendelser ved Nemtsovs minnesmerke (2015–2018)

Tidsrom for registrerte hendelser	Voldsepisoder mot voktere av minnesmerket utført av regimestøttede grupper	Politiarrestasjoner/fjerning av minnesmerke	Alvorlige voldshendelser (død)
9. mai 2015–8. september 2018	12	33	1

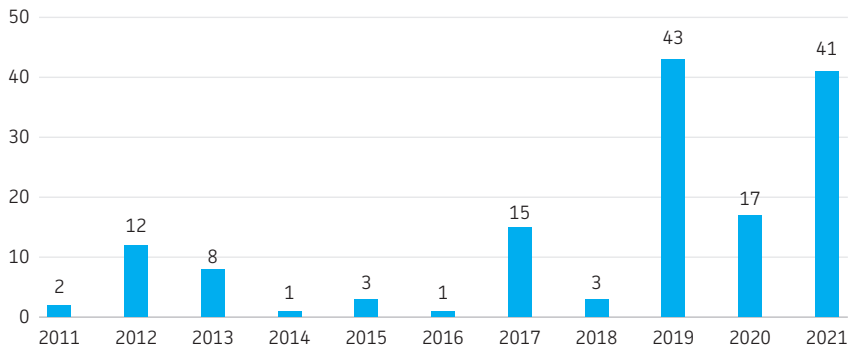
Kilde: Based on registries from Ovdinfo.org under the #Nemstov_most.

Et viktig moment er at disse grupperingenes deltakelse i Nasjonalgardestyrkenes håndtering av demonstrasjoner har gitt påtalemyndigheter større handlingsrom i bruk av målrettet tvangsmakt, særlig fordi de fleste demonstrasjoner som er blitt slått tilbake har vært fredelige. *OVD-info* har observert at politimyndighetene i økende grad bruker paragraf 318 i straffeloven for å fremme anklager mot fredelige demonstranter. Denne paragrafen omhandler angivelig «vold mot politiet», men innebærer i realiteten at tvangsmakten får en mulighet til å kriminalisere demonstrasjoner (Kornya 2019). Statistikken gir ingen oversikt over hvor mange av disse sakene som er et resultat av såkalte vitneforklaringer fra voldelige regimestøttede grupperinger, men *OVD-infos* konklusjon er klar:

Ved å anklage demonstranter for vold, forsøker de [utøvere av voldsmonopol] å bekrefte lovligheten av sine egne handlinger – bruken av vold for å spre demonstranter, samt bruken av vold fra instanser som utøver rettshåndhevelse og generell forfølgelsen av demonstranter. Selv individuelle episoder med aggresjon fra demonstranternes side gir ingen lovlig grunn til å erklære hele protesten for fredelig og undertrykke den – tvert imot bekrefter vitnesbyrdene fra øyenvitner tydelig protestenes fredelige karakter (Durnovo & Smirnova 2021).

Samlet sett er antallet politiske saker under denne paragrafen fortsatt lavt sammenlignet med det totale antallet domfellelser årlig, men antallet politiske saker varierer med protestsykluser. OVD-info konkluderte med at fra og med 2021 er det 41 aktive saker mot demonstranter i «palass-saken», som er det høyeste antallet så langt (Durnovo & Smirnova 2021).

Tabell 6. Antall straffesaker mot demonstranter (paragraf 318 kriminallovgivningen) (2011–2021)

Kilde: Durnovo & Smirnova 2021. De fleste sakene fra 2012 er knyttet til Bolotnaja demonstrasjonene, i 2017, til Navalnyjs valgkamp, og i 2021, til den såkalte Palass-saken (demonstrasjoner mot Putins palass ved Svartehavet).

Regime og tvangsmakt: endringer i voldsmonopolet

Er utviklingen innen voldsutøvelse og tvangsmakt så et kjennetegn på en svekkelse av det politiske regimet? Det er foreløpig få tegn på dette. Statistikken over viser i all hovedsak at omfanget av tvangsmakt mot fredelige demonstrasjoner har økt betraktelig, til dels i tråd med størrelsen på demonstrasjonene. Endringer i lovverket har bidratt til å styrke tvangsmakten; vilkårlig rettsutøvelse, fingerte arrestasjoner, og bruk av pressmidler og intimidering ses i stadig sterkere grad, parallelt med en mer omfattende tilbøyelighet til å bruke mer omfattende vold i arrestasjonen av demonstranter. Den politiske retorikken har også hardnet. Under 2012 demonstrasjonene på Bolotnaja hevdet Kremles

pressetalsmann, Dmitrij Peskov, at politiet bare hadde å «kline demonstran-tenes levre utover fortauet», og i konfrontasjon med Aleksej Navalnyj hevdet lederen for Nasjonalgarden, Viktor Zolotov, at han i duell, foran sine egne Nasjonalgardestyrker, skulle gjøre ham om til et «mørt og blodig kjøttstykke».

Vi må anta at en av faktorene som har en avgjørende innvirkning på et autoritært regime, er endringer i systemet for utøvelse av tvangsmakt. Den mest betydningsfulle reformen kom med innføringen av Nasjonalgarden (*Natsgvardia*) i 2015. Ved å introdusere Viktor Zolotov – Putins tidligere livvakt – som leder av en 170,000 personell styrke hvis formål var å bekjempe demonstrasjoner, og også ved å gi ham en stilling som minister, ble det sendt signaler til demonstranter om at ethvert avvik fra det nye settet med lovlige restriksjoner ville bli møtt av en styrke som var trent til å møte andre utfordringer enn kun rutinemessig politiarbeid. Nasjonalgarden var utstyrt med et mandat til å gripe inn alle steder i føderasjonen og ble brukt – blant annet – som opprørspoliti i Russlands nordlige Kaukasus-regioner, for ikke å nevne funksjonen som støttestyrker i invasjonen i Ukraina i 2022.

Men styrkingen av tvangsmakten har definitivt endret regimets sammen-setning. Nasjonalgardens hovedoppgave er primært å slå ned demonstrasjoner, særlig i storbyene. På den ene side innebærer opprettelsen av Nasjonalgarden at en ny elite-konstellasjon er opprettet, og dertil en som kan betegnes som et slags silovik-industrielt økonomisk prosjekt (Galeotti 2021). I denne sammenheng innebærer etableringen av styrken en overgang fra det Taylor (2011) kaller «rutinemessig» bruk av tvangsmakt til en mer «eksepsjonell» rettsåndhe-velse (Taylor 2011:3). Organisatorisk fikk Nasjonalgarden enorme fullmakter, og kontrollerte OMON, de interne politistyrkene (MVD), reaksjonsstyrkene (SOBR) og koordinasjons-sentrene for nasjonale nødsituasjoner. Dessuten, fra 2016, sorterte den mektige vaktstyrken for statlig infrastruktur (inkludert elitens eiendommer) direkte under Nasjonalgarden, og gjorde dermed beskyt-telse av eliteeiendom, individuelle eliter og strategisk viktig infrastruktur til en hovedoppgave for styrkene (Martynov 2016). Dette innebar at MVD effektivt ville slutte å eksistere som en egen enhet (fra 2018), og at Nasjonalgarden ville erstatte en rekke funksjoner i departementet.⁸

Regimets dilemmaer er imidlertid også helt åpenbare – bredt anlagt vold kan føre til større opptøyer, og forsterke den politiske motstanden mot regimet. I den praktiske utøvelsen av tvangsmakt, særlig overfor

8 Kreml har gitt inntrykk av at omorganiseringen var en mindre sak. Da Peskov ble konfrontert med spørsmålet om Nasjonalgarden ville duplisere andre funksjoner til ulike institusjoner, blant dem FSB, uttalte han: «det er vanskelig å si», men han gjorde det eksplisitt klart at kontroll av demonstrasjoner var blant de mer sentrale funksjonene til Nasjonalgarden (Martynov, 2016). Det er lite som tyder på at etableringen av denne enheten ikke er klarert fra øverste hold. I 2017 vedtok Putin at Nasjonalgarden skulle ha sin egen høytidsdag (23. mars), og siden 2016 har Dzerzjinskij-avdelingen av garden (vedtatt med dette navnet i 2014) spilt en sentral rolle i festivaler dedikert til å fremme patriotisme blant barn og ungdom, en politikktretning som har vært aktiv siden 2006. Se Fomina 2016.

synlige mobiliseringskampanjer som Navalnyjs, vil regimet dermed måtte ty til forskjellige typer pressmidler, som avskrekking, ressursblokkering, og i siste instans – direkte voldsutøvelse. Om de første er i tråd med det Davenport (2015) omtaler som faktorer som sakte, men sikkert, «struper» sosiale bevegelser, og forsterker motsetninger internt i bevegelser, innebærer økt grad av voldsbruk og tvangsmakt en økt risiko for et autoritært regime, særlig i de tilfeller der mobiliseringen ikke avtar eller lar seg kooptere.

Regime og tvangsmakt–Navalnyj casen

Navalnyjs presidentkampanje er en egen case, og den er flertydig, både hva angår regimets kapasitet for å stagge opposisjon, og regimets evolusjon. Som vist et annet sted (Flikke 2020), var den omfattende president-kampanjen til Navalnyj ledsaget av en like omfattende bruk av utenomrettslig tvangsmakt. Min analyse av 1,541 rapporterte hendelser der denne type tvang ble benyttet (langtidsdommer, varetektsfengsling, voldsepisoder, beslag i eiendom og valgkampmaterieell, PCer og Smartphones, avhør og press, og blokkering av sosiale medier) viser at misbruk av tvangsmakt rammet hele 63,7 prosent av de frivillige, og 24,6 prosent ledere i Fondet for bekjempelse av korrupsjon (FBK) (Flikke 2020).

Det vesentlige er imidlertid at Navalnyjs kampanje har satt regimets evne til å anvende selektiv tvangsmakt i et annet og mer avslørende lys. Eksemplene under vil gi en kvalitativt orientert gjengivelse av noen enkeltstående case, og disse vil også ha relevans som eksempler på regimets utøvelse av tvangsmakt. To faktorer trekkes frem under: regimet har brukt en blanding av uformell og lavintensitet tvangsmakt for å demme opp for Navalnyjs kampanje, men effekten har ikke vært avskrekkende. Under gjennomgår jeg to repertoarer: «signalrettsaker» og kjedearrestasjoner.

Navalnyjs karisma har utvilsomt ført til at unge mennesker tar større risiko enn tidligere. Et levende eksempel på dette er Saltykov-Tsakunov-sakene. I begge saker har regimet benyttet seg av paragraf 318 i straffelovgivningen, og dette for å hindre videre politisk støtte-mobilisering for Navalnyj og den såkalte velgerstreiken (*zabastovka izbiratelej*) i januar 2018. Påtalemyndighetene anklaget en ung Navalnyj-frivillig, Konstantin Saltykov, for vold mot politiet, men dette etter selv å ha iverksatt en brå og brutal arrestasjon av bloggeren. Saltykov gikk sammen med Navalnyj på Tverskaja-gaten den 28. januar 2018. Plutselig bar politistyrker Navalnyj bort i en ventende bil. I et forsøk på å forhindre den voldelige arrestasjonen, ble Saltykov også arrestert.

Tiltalen ble raskt utvidet. Den 29. januar 2018 ble den unge studenten fengslet i 30 dager for ikke å ha adlydt ordre fra en politimann, og for gjentatt deltakelse i ikke-sanksjonerte demonstrasjoner (Mediazona.ru 2018g). Bare dager før den administrative arrestasjonen på 30 dager ble avsluttet, ble siktelsen imidlertid endret, og Saltykov ble sendt i isolat (SIZO) for påstått vold mot

politiet. Som *Mediazona.ru* rapporterte, var det imidlertid Saltykov som var offer for vold; han ble slått av politiet mens han var i varetekt.

I juli 2018 startet signalrettsaken mot Saltykov, og han var en av to frivillige og aktivister siktet for påstått «vold mot politiet». Den andre – Mikhail Tsakunov – ble arrestert 5. mai 2018 i S:t Petersburg, og siktet på lignende grunnlag, selv om han ikke engang hadde vært i nærheten av demonstrasjonene. Årsaken til arrestasjonen var at han og kjæresten bar en oppblåsbar gul and, det mest brukte symbol under Anti-Dimon-demonstrasjonene. Ved arrestasjon ble han umiddelbart sendt i isolat (SIZO) og siktet for paragraf 318 i straffeloven (vold/farlig oppførsel mot politiet) (*Mediazona.ru* 2018g). Andre aktivister ble arrestert på lignende grunnlag. I februar 2018 ble en S:t Petersburg-aktivist fengslet i 25 dager for å ha vist en gul and i et vindu under januar-demonstrasjonene (*Rbc.ru* 2018b).

Hensikten med begge sakene var å avskrekke: regimet brukte de alvorlige anklagene mot unge mennesker preventivt. Russiske NGOer tok dem imidlertid i forsvar. I september 2018 satte Memorial Saltykovs navn på den voksende listen over politiske fanger i Russland (*Mediazona.ru* 2018g). Bruken av preventiv tvangsmakt og falske anklager hadde dermed motsatt effekt. *Mediazona.ru* og *Ovdinfo.org* fulgte sakene tett, og tvang påtalemyndighetene til å gjøre retrett. Saltykovs sak ble slått stort opp i *Novajagazeta.ru*, og da påtalemyndigheten la ned krav om ett års fengsel (*Ovdinfo.org* 2018c) hadde Saltykov allerede tilbrakt ti måneder i arrest. Han ble imidlertid frikjent 22. oktober 2018 (*Meduza.io* 2018d).

Eksempelet over viser at *avskrekking* fremdeles praktiseres, og at regimet kan bruke signalrettsaker som et ledd i et større repertoar. Det andre repertoaret er såkalte kjede-arrestasjoner. I løpet av valgkamp-årene 2017 og 2018 tilbrakte Aleksej Navalnyj omtrent 160 dager i administrativ arrest, kampanjeleder Leonid Volkov – mer enn 120 dager (*Meduza.io* 2017c), og FBK-medlem og leder for Det progressive partiet, Nikolaj Ljaskin – mer enn 40 dager (*Ovdinfo.org* 2017e). Seriearrestasjoner av denne typen kan foretas uten dom, og målsettingen var tydelig: å avspore mobiliseringen.

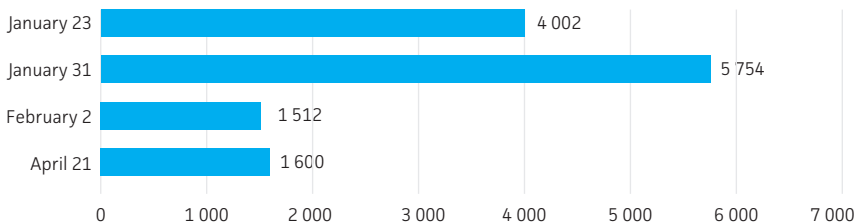
Formelt kunne nok myndighetene hevde at kampanjen var ulovlig, ettersom Navalnyj, etter desember 2017, ikke var registrert som kandidat. Demonstrasjonene som ble holdt i 2018 var imidlertid ikke valgkamp-demonstrasjoner, men demonstrasjoner der velgere ga uttrykk for å ha mistet stemmeretten. Regimet kunne ha hevdet at oppfordringen til å boikotte valget var lovstridige, og latt det være med det. I stedet ble et stort oppbud av tvangsmakt sluppet løs. Allerede 29. januar 2018 ble koordinatorene for Navalnyjs kampanjehovedkvarter i Moskva, Sergej Bojko og Nikolaj Ljaskin, arrestert og dømt til 15 dagers administrativ forvaring. Begge ble dømt på grunn av gjentatte brudd på loven om offentlige møter (par. 8, art. 20.2), og for twitter-oppfordringer om å delta i demonstrasjonene 28. januar 2018 (*Mediazona.ru* 2018e).

Også FBKs advokat, Aleksandr Pomazuev, ble hentet ut av FBKs kontorer, og arrestert i ti dager. Ankermannen i FBKs dekning av demonstrasjonene,

Dmitry Nizovtsev, ble arrestert mens han kommenterte direkte-strømmingen av demonstrasjonene i FBKs kontorer (FBK 2018); OMON brøt seg inn på FBK-kontorene klokken 09.00 om morgenen og trakk ham og et annet nyhetsanker ut av stolene for åpne kameraer, angivelig for å ha motsatt seg arrestasjon (artikkel 19.3). Den 19. februar 2018 satte politiet Roman Rubanov, FBKs direktør bak lås og slå i ti dager, og den 22. februar 2018 ble også Leonid Volkov og Aleksej Navalnyj arrestert. Tiltalen lød «brudd på loven om gjentatte demonstrasjoner», en endring av straffeloven som ble innført i 2012/2014. Denne spesielle paragrafen innebar, som *Novayagazeta.ru* bemerket, at Navalnyj når som helst kunne bli kalt til retten, og bli dømt til 30 dagers administrativ arrest (Martynov 2018). Volkov ble arrestert i Sheremetevø mens han tok av til Ufa. Anklagen mot ham var «brudd på reglene for organisering av offentlige møter», en annen endring i straffeloven fra 2012. I motsetning til Navalnyj ble Volkov umiddelbart idømt 30 dagers fengsel. Den formelle grunnen til dette var å ha re-tvitret en video av arrestasjonen av Navalnyj den 28. januar 2018, det vil si i hovedsak for å ha gjort det allment kjent at Navalnyj hadde blitt arrestert mot sin vilje, og fengslet i 10 dager (Mediazona.ru 2018a).

Navalnyjs kampanje er utvilsomt den best organiserte politiske utfordringen regimet har stått overfor. Slik sett har kampanjen også fungert som en lakmestest på regimets evne til å utøve et bredt repertoar av tvangsmakt. Samtidig markerer perioden fra 2012 til 2021 en periode der vilkårlig rettsutøvelse har tiltatt, og der omfanget av utenomrettslig tvang har blitt merkbart større. En klar indikasjon på dette er antallet arrestasjoner under de såkalte «løslet Navalnyj» aksjonene tidlig i 2021. Disse demonstrasjonene markerte naturligvis ikke bare motstand mot vilkårlig bruk av tvangsmakt, men også mot regimets tiltagende bruk av voldsom mot demonstranter og politisk opposisjon. Tabell 8 under viser omfanget av arrestasjoner.

Tabell 9. Arrestasjoner under Løslet Navalnyj demonstrasjonene 2021

Kilder: Litoy 2021; Litoy, Durnovo & Anisimov 2021, Ovdinfo.org 2021b, Shubin 2021b, a. OVD-info hevder i tillegg at utenomrettslig tvangsmakt og vold er benyttet både før og etter demonstrasjonene, og at myndighetene parallelt slo ned på Navalnyjs regionale nettverk. I januar 2021 alene, ble 50 regionale frivillige ledere arresterte (Shubin 2021a). Detaljer finnes her: Ovdinfo.org 2021a.

Hvilke konsekvenser får så dette for regimets utvikling? Jeg skal forsøksvis trekke noen konklusjoner i avslutningen under.

Avsluttende bemerkninger

Dette essayet har søkt å dekke en lakune i CA-teorier ved å eksemplifisere bruk av tvangsmakt som underbygger og illustrerer overgangen til et autoritært regime. Empiriske eksempler er hentet fra advokat-nettverk, som tidlig har kategorisert begreper som «utenomrettslig forfølgelse», eksempler fra Navalnyjs presidentkampanje, og statistikk fra journalistnettverk som Ovdinfo.org. Argumentet har vært at regimets utøvelse av tvangsmakt har tiltatt i styrke og intensitet, og at dette, i kombinasjon med stadige innstramminger i lovverket, har medført en tydelig dreining mot et autoritært regime.

Formelt sett synes denne overgangen å være best illustrert ved grunnlovsendringene i 2020, der den siste formelle sperren på Putins makt, grunnlovens begrensning av antallet sammenhengende presidentperioder, ble fjernet (Pomeranz & Smyth 2021). Argumentasjonen om at endringen av grunnloven *de facto* og *de jure* innebar en «nullstilling» av tidligere presidentperioder synes svakt begrunnet, og som noe i retning av en fantasifull innovasjon av den typen autoritære systemer kan gripe til.

Hva dette har gjort med regimet er et mer komplekst spørsmål. Bruken av tvangsmakt er utvilsomt blitt mer omfattende, og mer voldspreget; dette er et betydelig element i dreiningen mot et personifisert autoritært system, slik eksempelet om etableringen av Nasjonalgarden illustrerer (Galeotti 2021). Den mer omfattende bruken av tvangsmakt kan også ha svekket regimets evne til å absorbere politisk mobilisering og nøytralisere protesthendelser. I perioden etter 2012 demonstrasjonene har regimet for en stor del anvendt lavintensiv tvangsmakt, men siden 2016/2017 er tvangsmakt utøvd i større skala, og med mer omfattende konsekvenser. Regimets orkestrerte og målrettede bruk av tvangsmakt mot Navalnyjs 2018 presidentkampanje markerer et omdreiningspunkt, og den etterfølgende bruken av tvangsmakt mot demonstranter i Moskva sommeren 2019, et annet.

En plausibel konklusjon er at det kan synes som om regimet, i alle fall før februar 2022, har anvendt lavintensiv tvangsmakt på en *effektiv* måte. Som Bækken (2019) observerer, effektiv bruk av lavintensiv tvangsmakt er definitivt en overlevelsesmekanisme for autoritære regimer (Bækken 2019, 211), og samtidig et ufravikelig element i å opprettholde det. Regimet utøver selektiv justis, men ikke vilkårlig – tvangsmakten brukes systematisk og målrettet, og regimet ønsker å være i stand til å utøve politisk press, samtidig som legitimiteten beholdes (Bækken 2019: 3). Samtidig har ikke den nasjonale ikke-systemiske opposisjonen i Russland lyktes i å mobilisere massiv motstand mot regimet. Navalnyjs karisma har inspirert til motstand, men sosiale medier er ikke egnet til å skape en samlet protestbevegelse.

Om det vil lykkes regimet å demme opp for ny hendelsessentrert mobilisering, og unngå bruk av mer høyintensiv tvangsmakt mot demonstranter, er imidlertid et helt åpent spørsmål. Journalisters bruk av sosiale medier, og deres

kobling opp mot opposisjonsmobilisering, setter regimets bruk av tvangsmakt på konstant utstilling, og dette gir opposisjonen ny medieeksponering. Samtidig er spekteret av «uformelt» press på opposisjonsstyrkene gradvis blitt utvidet; demonstranter står overfor utstrakt bruk av den administrative juridiske kodeksen, noe som gjør det mulig for politistyrker å bruke direkte og utenomrettslig tvang, og også åpen bruk av voldelige grupperinger for å skremme demonstranter. Konklusjonen synes klar: regimets stabilitetskontrakt med elektorat og folk er betraktelig redusert og det autoritære dilemmaet er overtydelig; hvor mye tvangsmakt kan brukes før det slår ut i mer omfattende voldshendelser?

Litteratur

Bækken, Håvard, 2019. *Law and Power in Russia. Making sense of quasi-legal practices*. Edited by Routledge. *Routledge Contemporary Russia and East European Series*. London: Routledge.

Cherkasov, Vitalii, 2014. "Titushki v Rossii: novye tendentsii v okhote na grazhdanskikh aktivistov", *Republic.ru*, 16 September, 2014, tilgjengelig på https://republic.ru/russia/izbitye_aktivisty-1157725.xhtml.

Dubrovina, Yelena, 1 June 2021. *Perechen' prinyatykh konstitutsionnykh zakonov, federal'nykh zakonov i proektov federal'nykh zakonov, rassmatrivaemykh Gosudarstvennoy Dumoy RF v svyazi s podgotovkoy izmeneniy v Konstitutsiyu RF 2020 [List over adopted federal constitutional laws, federal laws and draft federal laws considered by the State Duma of the Russian Federation in connection with the preparation and adoption of amendments to the Constitution of the Russian Federation 2020]*. Moscow: Yabloko.ru. <https://www.yabloko.ru/cat-news/2021/06/01-1>.

Duma.gov.ru, 2012. O vnesenii izmeneniy v Kodeks RF ob administrativnykh pravonarusheniyakh i Federal'nyy Zakon «O sobraniyakh, mitingakh, demonstratsiyakh, shestviyakh i piketirovaniyakh» (v chasti ustanovleniya administrativnogo nakazaniya v vide obyazatel'nykh rabot) [On Amendments to the Code of the Russian Federation on Administrative Offenses and the Federal Law "On Meetings, Rallies, Demonstrations, Marches and Pickets" (in terms of establishing an administrative penalty in the form of compulsory work)]. In № 70631-6, edited by State Duma RF. Moscow.

Duma.gov.ru, 2014. O vnesenii izmeneniy v otdel'nye zakonodatel'nye akty RF v chasti sovershenstvovaniya zakonodatel'stva o publichnykh meropriyatiyakh [On the introduction of amendments to certain legislative acts of the Russian Federation in terms of improving the legislation on public events]. In № 485729-6, edited by State Duma RF. Moscow.

Duma.gov.ru & Council.gov.ru, 2022. O kontrole za deyatel'nost'yu lits, nakhodyashchikhsya pod inostrannym vliyaniem [On the control of persons that are under influence from abroad] In 113045-8, edited by State Duma RF and Federation Council RF. Moscow.

Durnovo, Grigoriy & Nataliya Smirnova, 2021. *Protesters accused of violence against representatives of the power. Application of Article 318 of the Criminal Code and specifics of penalties in protest-related cases*. Moscow: OVD-info. <https://ovdinfo.org/reports/protesters-accused-violence-against-representatives-power#1>.

- Flikke, Geir, 2016. "Resurgent authoritarianism: the case of Russia's new NGO legislation." *Post-Soviet Affairs* 32 (2), s. 103–131. <https://doi.org/10.1080/1060586X.2015.1034981>.
- Flikke, Geir, 2020. *Russlands rebeller. Protest og reaksjon i Putins Russland (2011–2020)*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Fontanka.ru, 2014. "Gradozashchitnik gruppy "ERA" soobshchaet o zhestokom izbieni svoego lidera Alekseiya Iaremy", *Fontanka.ru*, 18 April, 2014. <https://www.fontanka.ru/2014/04/18/043/>.
- Galeotti, Mark, 2021. "The Silovik-Industrial Complex: Russia's National Guard as Coercive, Political, Economic and Cultural Force", *Demokratizatsiya* 29 (1), s. 1–27.
- Golosinfo.org., 28 June, 2021. «*New disenfranchised*»: why do Russian citizens massively become ineligible to be elected in the elections in 2021. Moscow. <https://golosinfo.org/articles/145329>.
- Kolbasin, Dmitrii, 2018. *Politicheskoe nasilie kak norma. Bez prava na mnenie*, AGORA, tillgänglig på <https://agora.legal/articles/Doklad-Apologii-protesta-«Politicheskoe-nasilie-kak-norma-Bez-prava-na/15>.
- Kornya, Anastasiya, 2019. "Article 318: Criminalizing Protest in Russia", *Vedomosti.ru*, 28 February, 2019. <https://therussianreader.com/2019/03/13/article-318-criminalizing-protest-in-russia/>.
- Levitsky, Steven & Way, Lucan, 2010. *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Litoy, Aleksandr, 2018a. "Aksii protiv "tsarya": izbitye, zaderzhannye, nesovershennoletnie", 8 May, 2018. <https://ovdinfo.org/articles/2018/05/08/akcii-protiv-carya-izbitye-zaderzhannye-nesovershennoletnie>.
- Litoy, Aleksandr, 2018b. "Tri goda uslovno "za palets": eshche odin osuzhdennyi za protesty protiv "Dimona". In *Ovdinfo.org*.
- Litoy, Aleksandr, 2021. *Vrachi dlya Naval'nogo i «ekstremizm» v FBK: itogi protestov 21 aprelya [Doctors for Navalny and "extremism" in the FBK: the results of the April 21 protests]*. Moscow. <https://ovdinfo.org/articles/2021/04/22/vrachi-dlya-navalnogo-i-ekstremizm-v-fbk-itogi-protestov-21-aprelya>.
- Litoy, Aleksandr, Durnovo, Grigoriy & Anisimov, Dmitriy, 2021. «*Dvortsovoe delo*»: kto eti lyudi i za chto ikh sudyat [*«The Palace case*”: who are these people and why are they being judged]. Moscow: Ovdinfo.org. <https://ovdinfo.org/navalny-protests>.
- Mediazona.ru, 2018. "Napadenie na Lyaskina s truboi u shtaba Naval'nogo. Sud." *Mediazona.ru*, 24 May, 2018. <https://zona.media/online/2018/05/24/lyaskinsud>.
- Meduza.io, 2017a. "Aktivist SERB rasskazal o kuratore dvizheniya–mayore tsentra "E".” *Meduza.io*, 9 November, 2017. <https://meduza.io/news/2017/11/09/aktivist-serb-rasskazal-o-kuratore-dvizheniya-mayore-tsentra-e>.
- Meduza.io, 2017b. "Kak politsiya reagiruet na napadeniya i drugie "aktsii" SERB? V odnoy kartinke", *Meduza.io*, 12 September, 2017. <https://meduza.io/short/2017/09/12/kak-politsiya-reagiruet-na-napadeniya-i-drugie-aktsii-serb-v-odnoy-kartinke>.
- Ovdinfo.org, 2014a. Na piket Solidarnosti v podderzhku Ukrainy napali prokremlevskie aktivisty. Moscow: Ovdinfo.org.
- Ovdinfo.org, 2014b. *Politicheskie repressii v Rossii v 2011–2014 godakh: vnesudebnye presledovaniya*. Moscow: Ovdinfo.org. <http://reports.ovdinfo.org/2014/ej-report/>.
- Ovdinfo.org, 2014c. *Politicheskie repressii v Rossii v 2011–2014 godakh: vnesudebnye presledovaniya*. Moscow: Ovdinfo.org.

- Ovdinfo.org, 2015a. *Antivoennoy piket "Solidarnosti" v Moskve oblit zelenoy zhidkost'yu*. Moscow: Ovdinfo.org.
- Ovdinfo.org, 2015b. "NOD ugrozhaet oppozitsioneram." *Ovdinfo.org*, 14 January, 2015b. Moscow: Ovdinfo.org. <https://ovdinfo.org/express-news/2015/01/14/nod-ugrozhaet-oppozitsioneram>.
- Ovdinfo.org, 2015c. *Opasavshayasya presledovaniya LGBT – aktivistka poluchila ubezshishche v Ispanii*. Moscow: Ovdinfo.org.
- Ovdinfo.org, 2017a. "Delo Il'dara Dadina [The Ildar Dadin Case]." Accessed 2 June. Moscow: Ovdinfo.org. <https://ovdinfo.org/story/delo-ildara-dadina>.
- Ovdinfo.org, 2017b. *Na Naval'nogo podali isk o kompensatsii moral'nogo vreda. Za miting 12 iunia*. Moscow: Ovdinfo.org.
- Ovdinfo.org, 2017c. *Naval'nyi prosit proverit' sotrudnikov Tsentra "E" na prichastnost' k napadeniyu s zelenkoy*. Moscow: Ovdinfo.org.
- Ovdinfo.org, 2017d. *Nezavisimoe rassledovanie: na Naval'nogo napal izvestnyi aktivist SERB*. Moscow: Ovdinfo.org.
- Ovdinfo.org, 2019. *Moskovskiy eksperiment. Presledovaniya uchastnikov aktsiy v podderzhku kandidatov v Mosgordumu [The Moscow experiment. Persecution of protesters in support of candidates for the Moscow City Duma]*. Moscow: Ovdinfo.org. <https://reports.ovdinfo.org/mgd-2019#2>.
- Ovdinfo.org, 2020. *Dannye o rassmotrenie del po stat'e 20.2 KoAP [Data on the consideration of cases under Article 20.2 of the Code of Administrative Offenses]*. OVD-info. Moscow: Ovdinfo.org. https://data.ovdinfo.org/20_2/#/regions/RU-ZAB.
- Ovdinfo.org, 29 January, 2021a. *Davlenie na organizatorov i vozmozhnykh uchastnikov aktsiy 31 yanvarya. Khronika [Pressure on the organizers and possible participants of the action on January 31. Chronicle]*. Moscow: Ovdinfo.org. <https://ovdinfo.org/news/2021/01/29/davlenie-na-organizatorov-i-vozmozhnykh-uchastnikov-akcii-31-yanvarya-hronika>.
- Ovdinfo.org, 2021b. "Spisok zaderzhannykh v svyazi s sudom nad Alekseev Naval'nym 2 fevralya 2021 goda [List of detainees in connection with the trial of Alexei Navalny on February 2, 2021]". Ovdinfo.org. Last Modified 2 February. Accessed 2 June. <https://ovdinfo.org/news/2021/02/02/spisok-zaderzhannykh-v-svyazi-s-sudom-nad-alekseev-navalnym-2-fevralya-2021-goda>.
- Ovdinfo.org, 2022a. "Inoteka." Politpressing. Last Modified 21 December. Accessed 21 December. <https://inoteka.io/ino/created-and-or-distributed-en#1>.
- Ovdinfo.org, 7 June, 2022b. *Internet blocks as a tool of political censorship*. Moscow: Ovdinfo.org. <https://english.ovdinfo.org/internet-blocks-tool-political-censorship>.
- Ovdinfo.org, 2022c. "Methodology for calculating the number of detentions for an anti-war stance." Politpressing. Accessed 21 December. Moscow: Ovdinfo.org. <https://english.ovdinfo.org/methodology-calculating-number-detentions-anti-war-stance#1>.
- Pomeranz, William & Smyth, Regina, 2021. "Russia's 2020 Constitutional Reform: The Politics of Institutionalizing the Status-Quo", *Russian Politics* 6, s. 1–5.
- Rusnod.ru, 2018. "Interv'iu E. A. Fedorova." *Natsional'no Osvoboditel'noe Dvizhenie*. Accessed 18 October. <http://rusnod.ru/video/intervyu-fedorova/>.
- Shubin, Mikhail, 23 January, 2021a. «Svobodu Naval'nomu»! *Itogi vserossiyskogo aktsii protesta 23 yanvarya ["Freedom to Navalny"]!* [The results of the all-Russian protest action on January 23]. Moscow: Ovdinfo.org. <https://ovdinfo.org/articles/2021/01/23/svobodu-navalnomu-itogi-vserossiyskoy-akcii-protesta-23-yanvarya>.

- Shubin, Mikhail, 31 January, 2021b. *Vtoraya vserossiyskaya aktsiya protesta «Svobody Naval'nomu»*. *Itogi 31 yanvarya [The second all-Russian protest "Freedom to Navalny". January 31 results]*. Moscow: Ovdinfo.org. <https://ovdinfo.org/articles/2021/01/31/vtoraya-vserossiyskaya-akciya-protesta-svobodu-navalnomu-itogi-31-yanvarya>.
- Sonnaia, Kseniya & Vikulova, Anastasiya, 2017. "Delo 26 marta" – kto eti lyudi i za chto ikh sudyat. *Gid OVD-Info*. Moscow: Ovdinfo.org.
- Taylor, Brian D., 2011. *State Building in Putin's Russia. Policing and Coercion After Communism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, Charles, 2003. *The Politics of Collective Violence. Cambridge Studies in Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, Charles, 2006. *Regimes and Repertoires* Chicago: University of Chicago Press.
- Yakovlev, Andrei, 2021. "Composition of the ruling elite, incentives for productive usage of rents, and prospects for Russia's limited access order", *Post Soviet Affairs* 37(5).